

Bakgrundsnot

Konferens om demokratin i Europa

Hur kan parlamentariker bidra till att värna och stärka demokratin och rättsstatens principer?

18–19 juni 2023

Sveriges riksdag,
Andrakammarsalen

Den övergripande tanken med konferensen om demokratin i Europa är att vi parlamentariker ska få en möjlighet att diskutera hur vi kan bidra till att värna och stärka demokratin och rättsstatens principer. Parlamentariker har en viktig roll som lagstiftare, men det behövs något mer än ett robust konstitutionellt regelverk för att skydda demokratin och rättsstaten. Regler kan ändras, rundas eller åsidosättas. Det formella skyddet kan således vara otillräckligt och försvaret av demokratin och rättsstaten handlar då ytterst om vikten av motståndskraft i fråga om den politiska och den rättsliga kulturen i en demokrati och om människornas tillit till institutionerna och dem som arbetar där. Det förutsätter ett gemensamt förhållningssätt och en kultur som värnar reglerna. Parlamentariker har här en viktig roll, det går att tala om motståndskraften i den politiska kulturen.

Punkt 42 i Venedigkommissionens checklista för rättsstatsprincipen tar upp denna aspekt:

42. The contextual elements of the Rule of Law are not limited to legal factors. The presence (or absence) of a shared political and legal culture within a society, and the relationship between that culture and the legal order help to determine to what extent and at what level of concreteness the various elements of the Rule of Law have to be explicitly expressed in written law. [...] It is important that in every State a robust political and legal culture supports particular Rule of Law mechanisms and procedures, which should be constantly checked, adapted and improved.

En fri och öppen debatt är av grundläggande betydelse i en demokrati. Vi lever i en tid av skärpta politiska motsättningar och inlägg i debatten är ofta tillspetsade och polemiska. Den första sessionen under konferensen kommer att fokusera på det demokratiska samtalet och parlamentens betydelse. Ett av inledningsanförandena kommer att handla om the role of parliaments in a world of intense political conflicts. Relying on a distinction proposed long ago by the scholar Anatol Rapoport, the address argues that the purpose of political institutions is to transform “fights” into two more ordered forms of conflicts: “games” and “debates.” This is something parliaments have long done and continue to do – members of parliaments follow procedural rules that help turn politics into a game, and they engage in debates about important issues.

Konstitutionsutskottet ser fram emot en framåtblickande diskussion om hur vi som parlamentariker kan och bör agera för att värna det demokratiska samtalet. Möjliga ämnen för en diskussion kan bl.a. vara:

- Bemötande, respekt och lyssnande i det politiska samtalet.
- Hur värnar vi minoritetens och oppositionens roll?
- Hur hanterar vi de skärpta politiska motsättningarna och vilka är riskerna med polarisering? Är polarisering något entydigt negativt?
- Hur påverkar medvetet felaktiga uttalanden debatten i samhället? Vilka blir följderna för åsiktsbildningen i samhället och för vår demokrati?

Den andra sessionen kommer att handla om vikten av att värna domstolarnas oberoende och tilliten till samhällets institutioner. I Sverige lämnade en parlamentariskt sammansatt kommitté nyligen ett betänkande med flera förslag för att stärka skyddet för de svenska domstolarnas och domarnas oberoende (SOU 2023:12).¹ Kommittén framhåller att domstolarnas oberoende är en grundläggande förutsättning för rättsstaten och för ett välfungerande samhälle. Domstolar ska utgöra ett effektivt rättsmedel för enskilda och företag som vill tillvarata sin rätt, garantera att rättegångar genomförs rättvist och skydda grundläggande fri- och rättigheter. Kommittén framhåller även att det är av

¹ En engelsk sammanfattning av utredningens resultat finns här (s. 42 f.): <https://www.regeringen.se/contentassets/fcde0b9ad7154db5a01527f72b0f4103/forstarkt-skydd-for-demokratin-och-domstolarnas-oberoende-sou-2023-12.pdf>

avgörande betydelse att domstolarnas uppgifter kan utföras utan risk för otillbörlig politisk påverkan, vilket förutsätter att domstolarna och de enskilda domarna har förutsättningar att agera självständigt. Det är också centralt att domstolarna och de enskilda domarna uppfattas som oberoende av allmänheten.

I den årliga rättsstatsrapporten för 2022 går kommissionen igenom utvecklingen för rättsstatsprincipen inom EU:s medlemsstater, bl.a. när det gäller domstolsväsendets oberoende. Kommissionen hänvisar till ett par undersökningar som genomfördes under 2022 som visar att uppfattningen om domstolsväsendets oberoende bland företag stärktes i omkring två tredjedelar av medlemsstaterna jämfört med 2021. Bland allmänheten pekade dock undersökningarna på en försämring när det gäller uppfattningen om domstolsväsendets oberoende i mer än hälften av medlemsstaterna.²

Ur ett demokratiperspektiv är det även viktigt att allmänheten känner tillit till andra institutioner i samhället. En förutsättning för att uppnå en hög grad av tillit är att institutionerna präglas av saklighet och opartiskhet.

Under den andra sessionen ser utskottet fram emot en diskussion om hur vi som parlamentariker bör förhålla oss gentemot domstolar och andra samhällsinstitutioner för att upprätthålla allmänhetens förtroende för institutionerna. Möjliga ämnen för en diskussion kan bl.a. vara:

- Gränsen mellan lagstiftarens kompetens och den dömande maktens uppgifter.
- Generella uttalanden eller omdömen som kan påverka förtroendet för samhällets institutioner.
- Uttalanden som rör enskilda ärenden vid myndigheter eller domar m.m.; i förväg och i efterhand.
- Vikten av att bidra till en väl fungerande offentlig förvaltning och att värna fria medier och akademisk frihet.

² Resultattavlan för rättskipningen i EU 2022 och Eurobarometer 2022.